

*Iwa Kuchciak**

INNOWACYJNE KONCEPCJE UBANKOWIENIA SPOŁECZEŃSTWA

1. WSTĘP

Rynek usług bankowych podlega ciągłej ewolucji, wynikającej z rosnącej konkurencji w sektorze, oraz zmieniających się potrzeb i oczekiwań klientów. Rozwój sektora bankowego wymaga stałego wzrostu liczby konsumentów korzystających z usług bankowych, a to z kolei prowadzi do konieczności podniesienia poziomu ubankowienia w społeczeństwie.

Dla instytucji finansowych ograniczenie samowykluczenia bankowego jest na tyle ważnym problemem, iż przeprowadzanych jest szereg badań dotyczących monitorowania poziomu ubankowienia społeczeństwa, pozwalających na precyzyjne określenie barier stojących na przeszkodzie korzystania z usług bankowych w celu zdynamizowania procesu ubankowienia społeczeństwa. W ostatnich latach dostęp do usług bankowych stał się warunkiem niezbędnym dla pełnego uczestniczenia w ekonomicznym i społecznym życiu współczesnego społeczeństwa. W szczególności, dostęp do rachunku bankowego, oferującego minimum podstawowych transakcji, stał się kluczowy dla integracji społecznej.

Celem opracowania jest zestawienie tradycyjnych i innowacyjnych metod, służących podnoszeniu poziomu ubankowienia społeczeństwa. Zostanie on zrealizowany poprzez analizę poziomu ubankowienia polskiego społeczeństwa na tle UE oraz prezentację barier związanych z wejściem na pierwszy poziom obrotu bezgotówkowego, czyli założenie konta w banku. Na zakończenie zidentyfikowane zostaną działania, podejmowane przez sektor, służące ograniczeniu liczby osób nieubankowionych i wskazane zostaną nowe kierunki aktywności.

2. TRADYCYJNE I NOWOCZESNE UJĘCIE UBANKOWIENIA POLSKIEGO SPOŁECZEŃSTWA NA TLE INNYCH KRAJÓW

Rozwój rynku finansowego jest jednym z czynników wpływających na gospodarkę. Problem ten jest szeroko omawiany w literaturze przedmiotu w różnych

* Dr, Zakład Finansów i Rachunkowości Banków, Instytut Finansów, Bankowości i Ubezpieczeń, Uniwersytet Łódzki.

aspektach. Wśród głównych nurtów badań należy podkreślić wpływ rozwoju rynku finansowego na ograniczanie ubóstwa¹, sprzyjanie rozwojowi gospodarczemu² oraz rozwój zatrudnienia³.

Z tego względu istnieje szereg zarówno zagranicznych, jak i krajowych⁴ opracowań, nawiązujących do problematyki wykluczenia finansowego⁵. Można wskazać na wiele definicji wykluczenia finansowego, generalnie jednak pojęcie to należy rozumieć jako sytuację, w której ludzie napotykają trudności w dostępie do usług finansowych i korzystaniu z nich na poziomie adekwatnym do ich potrzeb i umożliwiającym im prowadzenie normalnego życia w społeczeństwie, do którego należą⁶.

¹ Wyniki badań w tym zakresie dostępne są w: T. Inoue, S. Hamori, *How Has Financial Deepening Affected Poverty Reduction in India? Empirical Analysis Using State-Level Panel Data*, Institute of Developing Economies Discussion Paper 2010, No. 249; R. Rajan, L. Zingales, *The Great Reversals: The Politics of Financial Development in the 20th Century*, „Journal of Financial Economics” 2003, 69, s. 5–50; P. Honohan, *Financial Development, Growth and Poverty: How Close are the Links?*, [w:] Ch. Goodhart (red.), *Financial Development and Economic Growth: Explaining the Links*, Palgrave, Macmillan, London 2004; T. Beck, A. Demirgüç-Kunt, R. Levine, *Finance, inequality and the poor*, „Journal of Economic Growth” 2007, 12, s. 27–49; D. Collins, J. Murdoch, S. Rutherford, O. Ruthven, *Portfolios of the Poor: How the World's Poor Live on \$2 a Day*, Princeton University Press, New Jersey 2009.

² R. Levine, *Financial Development and Economic Growth: Views and Agenda*, „Journal of Economic Literature” 1997, Vol. 35, No. 2, s. 688–726; R. Levine, *Finance and Growth: Theory and Evidence*, NBER Working Paper 2004, 10766; R. Levine, *Finance and Growth*, [w:] P. Aghion and S. N. Durlauf, *Handbook of Economic Growth*, Vol. 1A, Elsevier, North Holland 2005; R. King, R. Levine, *Finance and growth: Schumpeter might be right*, „Quarterly Journal of Economics” 1993, 108(3); R. Levine, N. Loayza, T. Beck, *Financial Intermediation and Growth: Causality and Causes*, „Journal of Monetary Economics” 2000, 46, s. 31–77; N.M. Odhiambo, *Financial Deepening and Poverty Reduction in Zambia: An Empirical Investigation*, „International Journal of Social Economics” 2010, Vol. 37, No. 1, s. 41–53; P. Honohan, T. Beck, *Making Finance Work for Africa*, DC: World Bank, Washington 2007.

³ M. Bruhn, I. Love, *Grassroots Banking: The Effect of Opening Banco Azteca on Economic Activity in Mexico*, World Bank, 2009, <http://siteresources.worldbank.org/INTFR/Resources/BruhnandLove2009.pdf> Bruhn and Love, data dostępu 20.12.2011.

⁴ M. Iwanicz-Drozdowska, A.K. Nowak, A. Lewandowski, *Preferencje polskich gospodarstw domowych w zakresie korzystania z usług finansowych. Wyniki badania ankietowego*, „Bank i Kredyt”, 2008 (październik).

⁵ L. Anderloni, E. Carluccio, *Access to Bank Accounts and Payment Services*, [w:] L. Anderloni, E. Carluccio and M. Braga, *New Frontiers in Banking Services: Emerging Needs and Tailored Products for Untapped Markets*, Springer, Berlin 2006; S. Carbo, E. Gardner, P. Molyneux, *Financial Exclusion*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2005; J.F. Devlin, *A detailed study of financial exclusion in the United Kingdom*, „Journal of Consumer Policy” 2005, No. 28, s. 75–108; S. Sinclair, *Financial Exclusion: A Introductory Survey*, Heriot Watt University Centre for Research into Socially Inclusive Services, Edinburgh 2001; *Financial Inclusion: Credit, Savings, Advice & Insurance*, House of Commons Treasury Committee: 12th Report of the Session 2005/06, Vol. 1: HC 848-1, London 2006.

⁶ *Financial services provision and prevention of financial exclusion*, European Commission, Manuscript completed in 2008 (March), s. 9.

Po raz pierwszy termin wykluczenie finansowe został sformułowany dopiero w 1993 r. przez geografów, którzy podjęli się rozważań na temat ograniczenia dostępu do usług bankowych w oddziałach banków⁷. W latach 90. przeprowadzano szereg badań koncentrujących się wokół trudności z dostępem do usług bankowych. W szerszym ujęciu brak dostępu do usług zaczęto traktować jako wykluczenie finansowe od 1999 r.⁸

Biorąc pod uwagę poziom wykluczenia finansowego, kraje europejskie można pogrupować na cztery kategorie⁹:

- niski poziom wykluczenia finansowego – Luksemburg, Belgia, Dania, Holandia, Francja i Szwecja,
- niski/średni poziom wykluczenia finansowego – Niemcy, Austria, Wielka Brytania, Hiszpania i Słowenia,
- średni poziom wykluczenia finansowego – Włochy, Irlandia, Portugalia, Grecja, Estonia, Czechy, Cypr, Malta i Słowacja,
- wysoki poziom wykluczenia finansowego – Węgry, Litwa, Łotwa i Polska.

Węższym pojęciem od wykluczenia finansowego jest wykluczenie bankowe, które obejmuje jedynie ograniczenie dostępu do produktów bankowych¹⁰. Istnieje szereg mierników wykorzystywanych do pomiaru poziomu ubankowienia danego społeczeństwa. Tradycyjnym i najbardziej podstawowym z nich jest liczba osób posiadających rachunek bankowy, niekiedy uzupełniana o informację na temat liczby transakcji dokonywanych za pośrednictwem rachunku. Można wskazać na szereg cyklicznych badań opinii publicznej¹¹, przeprowadzanych na zlecenie poszczególnych instytucji finansowych, dotyczących posiadania rachunku bankowego i korzystania z niego.

Niski stopień ubankowienia stanowi poważny problem, ponieważ posiadanie rachunku bankowego jest podstawą dla wykorzystywania bezgotówkowych instrumentów płatniczych. Pozytywnie można ocenić fakt, iż poziom ubankowienia Polaków podnosi się systematycznie. W latach 2006–2010 zwiększył się udział osób posiadających dostęp do rachunku bankowego z 48% do 80% i jednocześnie

⁷ A. Leyshon, N. Thrift, *Geographies of financial exclusion: financial abandonment in Britain and the United States*, Transactions, Institute of British Geographers, New Series 1995, 20 (3), s. 312–341.

⁸ Szerzej: E. Kempson, C. Whyley, *Kept Out or Opted Out? Understanding and Combating Financial Exclusion*, Policy Press, Bristol 1999.

⁹ E. Kempson, M. Crame, A. Finney, *Financial services provision and prevention of financial exclusion*, Eurobarometer report, 2007 (August), s. 22.

¹⁰ *Financial Services Provision and Prevention of Financial Exclusion VC/2006/0183*, European Commission Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities Unit E2, Manuscript completed in 2008 (March), s. 10.

¹¹ Poziom ubankowienia analizowany jest cyklicznie przez szereg instytucji krajowych oraz międzynarodowych np. przez Pentor, TNS OBOP, McKinsey, Retail Banking Research, EBC, MFW, OECD oraz organizacje płatnicze – VISA i MasterCard.

wzrosła średnia liczba transakcji¹² dokonywana na rachunku bankowym z 29,8 do 35,8¹³.

Te ogólne wyniki badania poziomu ubankowienia można uszczegółowić w oparciu o wyniki bardziej precyzyjnych analiz. Biorąc pod uwagę badanie dotyczące posiadania rachunku bankowego pod kątem wieku i wykształcenia badanych osób, wynika, iż najczęściej użytkownikami rachunku są osoby między 25 a 54 rokiem życia oraz te z wyższym wykształceniem. Około 90% w wieku między 25 a 54 jest posiadaczami rachunku, podczas gdy jedynie blisko 80 osób na 100 w wieku między 21 a 24 i powyżej 55 lat deklaruje korzystanie z rachunku bankowego. Znaczne różnice widoczne są także w przypadku wykształcenia. 93% badanych z wyższym wykształceniem i tylko 79% z podstawowym to posiadacze rachunku bankowego¹⁴.

Często w celu bardziej precyzyjnego porównania poziomu ubankowienia wskazywanych jest kilka parametrów z najważniejszych obszarów systemu płatniczego, związanych głównie z dostępnością instytucji świadczących usługi płatnicze dla ludności oraz wykorzystaniem podstawowych, bezgotówkowych instrumentów płatniczych i elementów infrastruktury płatniczej¹⁵. Taką analizę porównawczą wybranych elementów polskiego systemu płatniczego z systemami krajów Unii Europejskiej przedstawia tabela 1.

Pod względem liczby rachunków bankowych, pomimo znaczącego ich przyrostu, Polska zajmuje odległe miejsce wśród krajów UE. W Polsce od roku 2005 następuje stały wzrost liczby placówek instytucji oferujących usługi płatnicze, liczby urzędów akceptujących elektroniczne instrumenty płatnicze oraz liczby bankomatów. Zapewne wynika to z faktu, iż mimo rosnącej popularności bankowości elektronicznej, ciągle kluczowa dla sprzedaży produktów bankowych jest sieć placówek. Szczególnie niekorzystna jest pozycja Polski pod względem liczby urzędów akceptujących elektroniczne instrumenty płatnicze oraz liczby bankomatów. Pierwsze miejsce pod względem liczby instytucji oferujących usługi płatnicze wynika głównie z faktu, że od 2009 r. zaliczono do nich także nową grupę podmiotów, które uzyskały prawo do świadczenia takich usług na obszarze UE po wejściu w życie przepisów dyrektywy o usługach płatniczych¹⁶.

¹² Wskaźnik ten jest w rzeczywistości wyższy od faktycznej aktywności posiadacza rachunku, ponieważ z ogólnej liczby realizowanych przelewów nie ma możliwości wyodrębnienia płatności osób fizycznych od płatności związanych z obrotem gospodarczym.

¹³ *Porównanie wyników badań ubankowienia Polaków przeprowadzonych przez NBP w 2006 i 2009 r.*, NBP, Warszawa 2009 (grudzień), s. 5. Por.: *MoneyTrack 2010. Postawy Polaków wobec pieniędzy oraz instytucji i instrumentów finansowych*, Warszawa 2010 (11 marzec), s. 11. Por.: *Ocena funkcjonowania polskiego systemu płatniczego w II półroczu 2010 roku*, NBP, 2011 r. (marzec), s. 24–25.

¹⁴ *Consumers' views on switching service providers. Analytical Report, Flash Eurobarometer 243*, The Gallup Organization, European Commission, 2009 (January), s. 31.

¹⁵ Szerzej: *Porównanie wybranych elementów polskiego systemu płatniczego z systemami innych krajów Unii Europejskiej za 2009 rok*, NBP, Warszawa 2011 (styczeń).

¹⁶ Dyrektywa 2007/64/WE Parlamentu Europejskiego i Rady Europy z dnia 13 listopada 2007 r. w sprawie usług płatniczych w ramach rynku wewnętrznego zmieniająca dyrektywę 97/7/

Tabela 1. Tradycyjne mierniki poziomu ubankowienia i rozwoju infrastruktury bankowej w Polsce na tle krajów UE

Wskaźnik	Okres	Średnia dla strefy euro	Średnia dla UE	Polska	Miejsce Polski wg danego wskaźnika na tle krajów UE*
1	2	3	4	5	6
Liczba rachunków bankowych na 1 mieszkańca	2005	1,05	1,15	0,62	20 na 21
	2006	1,09	1,21	0,67	20 na 22
	2007	1,11	1,27	0,76	20 na 22
	2008	1,14	1,24	0,90	19 na 22
	2009	1,16	1,26	0,93	20 na 23
	2010	1,19	1,29	0,96	22 na 25
Liczba placówek instytucji oferujących usługi płatnicze na mln mieszkańców	2005	644	599	558	14 na 26
	2006	636	594	591	11 na 26
	2007	638	577	621	6 na 26
	2008	641	576	653	6 na 26
	2009	631	595	1022	2 na 26
	2010	618	584	1033	1 na 27
Liczba urzędzeń akceptujących elektroniczne instrumenty płatnicze na mln mieszkańców	2005	15630	14154	4348	24 na 27
	2006	16969	15254	4628	23 na 27
	2007	18005	15401	4896	26 na 27
	2008	19235	16440	5571	25 na 27
	2009	19532	17099	6043	26 na 27
	2010	19873	17561	6594	26 na 27
Liczba bankomatów na mln mieszkańców	2005	808	735	230	26 na 27
	2006	833	760	261	27 na 27
	2007	946	825	303	27 na 27
	2008	972	852	356	25 na 27
	2009	983	869	416	25 na 27
	2010	968	865	442	24 na 27
Liczba transakcji kartami płatniczymi na 1 mieszkańca	2005	46,21	50,11	6,29	23 na 27
	2006	49,50	64,19	9,28	22 na 27
	2007	52,46	55,08	12,11	24 na 27
	2008	55,84	59,18	15,13	23 na 27
	2009	58,21	63,03	18,45	22 na 27
	2010	62,50	68,05	22,11	22 na 27

WE, 2002/65/WE, 2005/60/WE i 2006/48/WE i uchylająca dyrektywę 97/5/WE, Dz. Urz. UE L 319/1, 5.12.2007.

Tabela 1 (cd.)

1	2	3	4	5	6
Liczba poleceń przelewu na 1 mieszkańca	2005	47,25	44,34	19,69	17 na 26
	2006	49,96	47,26	22,66	18 na 26
	2007	45,70	42,84	26,10	18 na 26
	2008	46,44	43,74	29,28	18 na 26
	2009	47,66	45,19	34,46	17 na 26
	2010	49,05	47,89	38,46	17 na 27
Liczba poleceń zapłaty na 1 mieszkańca	2005	44,89	37,39	0,31	25 na 26
	2006	47,73	39,78	0,41	25 na 26
	2007	49,90	39,32	0,51	24 na 26
	2008	51,62	40,78	0,56	24 na 26
	2009	52,89	42,18	0,59	24 na 26
	2010	54,70	43,90	0,59	25 na 27

* W tabelach ECB Statistical Data Warehouse nie zawsze występują dane dla wszystkich państw UE przy danym wskaźniku, liczba porównywanych państw w odniesieniu do takiego wskaźnika bywa mniejsza niż 27.

Źródło: oprac. własne na podstawie *Payment Statistics*, ECB, Data as of 28 October 2011.

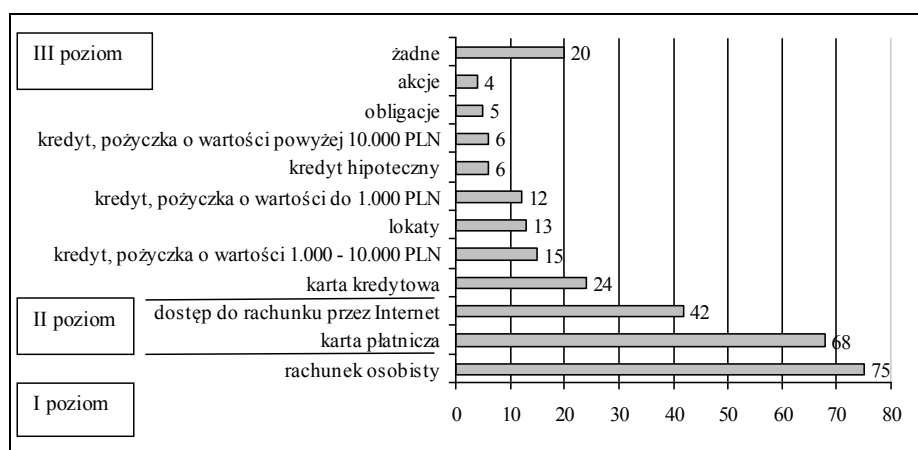
W latach branych pod uwagę zmniejszył się dystans między Polską a krajami UE w odniesieniu do liczby transakcji dokonywanych kartami płatniczymi oraz liczby poleceń przelewu. Nadal widoczna jest olbrzymia dysproporcja w liczbie poleceń zapłaty, która wynika z braku przekonania polskiego społeczeństwa do zalet tej formy płatności.

Dokonanie pomiaru ubankowienia jedynie na podstawie posiadania rachunku bankowego okazuje się być zbyt wąskim podejściem. Z tego względu warto wskazać na innowacyjne ujęcie, uwzględniające różne poziomy ubankowienia. W literaturze wskazuje się podział na¹⁷:

- osoby nieubankowane – niemające rachunku bankowego i żadnego kontaktu z sektorem bankowym,
- osoby marginalnie ubankowane – posiadające ograniczony dostęp do usług bankowych (np. kredyty) lub korzystające sporadycznie (np. raz w miesiącu dokonujące wypłaty wszystkich środków z rachunku),
- osoby ubankowane – korzystające z szerokiego wachlarza produktów bankowych.

Różne poziomy ubankowienia przedstawia wykres 1.

¹⁷ Szerzej: *FDIC National Survey of Unbanked and Underbanked Households*, 2009 (December). Por.: *Consumers' views on switching service providers...*, s. 31.

Wykres 1. Poziomy ubankowienia Polaków

Źródło: *Postawy Polaków wobec pieniędzy oraz instytucji i instrumentów finansowych...*, s. 10.

Na wykresie wskazane zostały trzy poziomy ubankowienia obejmujące swoim zakresem coraz szerszy wachlarz produktów bankowych. Zgodnie z teorią, widoczne jest systematyczne obniżanie poziomu ubankowienia wraz z podnoszeniem jego zaawansowania.

Na bazie rozróżnienia poziomów ubankowienia można dokonać klasyfikacji ubankowienia w krajach UE na różnych poziomach. Odpowiednie dane zawiera tabela 2.

Tabela 2. Porównanie poziomów ubankowienia w krajach UE (% populacji)

	Brak rachunku	Brak produktów oszczędnościowych	Brak kredytów	Wykluczeni finansowo
1	2	3	4	5
Belgia	5	13	37	1
Dania	11	15	18	1
Niemcy	7	21	46	3
Grecja	78	41	76	28
Włochy	26	50	56	16
Hiszpania	42	25	46	8
Francja	4	39	14	2
Irlandia	41	21	51	12
Wielka Brytania	15	22	30	6
Luxemburg	11	28	18	1

Tabela 2 (cd.)

1	2	3	4	5
Holandia	2	28	21	1
Portugalia	20	62	75	17
Finlandia	18	34	48	6
Szwecja	17	7	33	2
Austria	20	11	36	3
Cypr	48	24	54	18
Czechy	40	35	62	17
Estonia	35	67	80	16
Węgry	49	58	78	34
Łotwa	65	76	80	48
Litwa	65	61	86	41
Malta	51	30	70	21
Słowenia	13	32	36	6
Słowacja	48	40	81	26
Polska	58	60	73	40
EU 15	18	30	40	7
EU 10	53	54	72	34

Źródło: oprac. na podstawie *Eurobarometer 60.2, Eurobarometer 2003.5.*

Na tle krajów UE poziom ubankowienia polskiego społeczeństwa kształtuje się poniżej średnich wartości. Dotyczy to zarówno podstawowego poziomu ubankowienia, obejmującego posiadanie rachunku bankowego, jak i korzystania z bardziej zaawansowanych produktów bankowych.

3. IDENTYFIKACJA BARIER W PODNOSZENIU POZIOMU UBANKOWIENIA

Ważnym aspektem jest rozróżnienie między brakiem dostępu do usług bankowych a niekorzystaniem z nich. W wyniku takiego podziału można wskazać na osoby, które mają dostęp do produktów bankowych, ale są zdecydowane z niego nie korzystać, np. nie zaciągać kredytów lub nie ubezpieczać się, gdyż czują się swobodniej, nie używając tych produktów, lub uważają, że produkty te nie są dostosowane do ich potrzeb¹⁸.

Postrzeganie barier powstrzymujących społeczeństwo od zakładania rachunku bankowego i korzystania z niego, a następnie z bardziej skomplikowanych

¹⁸ *Financial services provision and prevention of financial exclusion...*, s. 14.

produktów bankowych jest zróżnicowane w zależności od wieku, wykształcenia, miejsca zamieszkania i wysokości uzyskiwanych dochodów. Generalnie można dokonać klasyfikacji zwyczajów związanych z dokonywaniem płatności pod względem przynależności do grupy społecznej. Taką klasyfikację przedstawia tabela 3.

Tabela 3. Zwyczaje związane z dokonywaniem płatności w zależności od grupy społecznej

Dominująca forma płatności	Grupy osób	Charakterystyka dokonywanych płatności
Obrót gotówkowy	Osoby młode i studenci	– obrót gotówkowy umożliwia lepszą kontrolę wydatkowania niż system bezgotówkowy, – dokonywane zakupy często są na niskie kwoty, które nie wymagają korzystania z karty.
	Osoby pracujące w średnim wieku	– traktują obrót gotówkowy jako łatwiejszą formę dokonywania płatności, umożliwiającą lepszą kontrolę wydatkowania, – wśród korzyści z posiadania rachunku wskazują na oprocentowanie środków.
	Emeryci i renciści	– system płacenia za rachunki wynika ze stylu życia, – płacenie gotówką na pocztę, bezpośrednio w punktach (kasach) wierzycieli jest sposobem wypełnienia czasu i umożliwia podtrzymywanie relacji społecznych i budowanie nowych, – dokonywanie zakupów w mniejszych punktach często niewyposażonych w czytniki kart, – obawa/brak umiejętności korzystania z nowoczesnych rozwiązań technologicznych (np. Internet, bankomat) utrudnia dokonywanie płatności bezgotówkowo.
Obrót bezgotówkowy	Intensywnie korzystający z obrotu bezgotówkowego	– obrót bezgotówkowy zapewnia oszczędność czasu, – gwarantuje wygodę ze względu na dostęp 24h do konta, – dokonywanie płatności bezgotówkowo wynika z minimalizowania zaangażowania w wykonywanie opłat, – płacenie kartą traktowane jest jako bezpieczniejsza forma niż dokonywanie płatności gotówką.

Źródło: D. Maison, *Analiza barier dotyczących korzystania z obrotu bezgotówkowego oraz wskazanie działań ograniczających te bariery. Badanie jakościowe*, Warszawa 2010 (wrzesień), s. 14–16.

Dokładniejsze badania nad korzystaniem z produktów bankowych, przeprowadzone zostały na zlecenie Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów. Zgodnie z pierwszym z nich głównymi kryteriami wyboru banku w przypadku chęci założenia rachunku ROR była fizyczna bliskość placówki bankowej/bankomatów, atrakcyjność oferty poddanej własnej ocenie oraz rekomendacja

udzielona przez znajomych/rodzinę. W świetle wyników badań, za największą barierę, utrudniającą konsumentom satysfakcjonujące korzystanie z usług bankowych, uznać należy niski stopień wiedzy dotyczącej praw konsumenckich oraz barierę komunikacyjną znajdującą wyraz w wielu aspektach kontaktu konsumenta z bankiem¹⁹.

Drugie z badań dotyczyło zarządzania finansami gospodarstw domowych i pozwoliło wskazać na preferencje w zakresie zadłużania się. Zgodnie z wynikami, Polacy najczęściej rozwiązują swoje problemy finansowe albo więcej pracując (27%), albo zaciągając kredyty bankowe (20%). Kredyt w banku biorą zwykle mieszkańcy dużych miast (25% w miastach od 100 do 500 tys. i 26% w miastach powyżej 500 tys.)²⁰.

Problematyka kolejnego badania, przeprowadzonego na zlecenie Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów, koncentrowała się wokół sposobów opłacania rachunków za usługi komunalne i inne cykliczne. Respondenci na ogół wskazywali tylko na trzy podstawowe sposoby opłacania rachunków: płatność gotówką na pocztę (67%), w oddziale banku (36%) oraz gotówką w punkcie obsługi klienta lub u inkasenta (35%). Na przelewy internetowe wskazało jedynie 14% badanych. Najgorzej poinformowane o dostępnych możliwościach płatności okazały się osoby starsze, słabo wykształcone i mieszkańcy wsi²¹.

W identyfikacji działań mających przyczynić się do podniesienia poziomu ubankowienia przydatne może być skontrastowanie zalet i wad wynikających z obrotu gotówkowego i bezgotówkowego. Odpowiednie zestawienie przedstawia tabela 4.

Podsumowując, wśród głównych barier ubankowienia wymienia się²²:

- zbyt dużo kosztów (ekonomicznych i psychologicznych), za mało zysków przy posiadaniu konta,
- zbyt niskie dochody – zarówno obiektywne, jak i subiektywne,
- obawę przed nowymi technologiami,
- brak zaufania do instytucji finansowych,
- niedostateczny i niesymetryczny rozwój infrastruktury bankowej,
- silne natężenie postaw związanych z kultem gotówki.

¹⁹ *Konsumenci na rynku usług bankowych*, Raport dla Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów, Warszawa 2009 (lipiec), s. 12.

²⁰ *Zarządzanie domowymi finansami a korzystanie z kredytów i pożyczek – raport z badań*, Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów, Warszawa 2008, s. 9.

²¹ *Gdzie Polacy najchętniej opłacają rachunki? Stan obecny i kierunki rozwoju raport z badań*, Urząd Ochrony Konsumentów i Konkurencji, Warszawa 2008, s. 8–9.

²² Por.: E. Kempson, A. Atkinson, O. Pilley, *Policy Level Response to Financial Exclusion in Developed economies: Lessons for Developing Countries*, The Personal Finance Research Centre, University of Bristol, Report Commissioned by Financial Sector Team, Policy Division, Department for International Development, 2004; P. Stein, B. Randhawa, N. Bilandzic, *Toward Universal Access: Addressing the Global Challenge of Financial Inclusion*, IFC, World Bank, 2011.

Tabela 4. Zalety i wady wynikające z transakcji dokonywanych gotówkowo i bezgotówkowo

Wyszczególnienie	Zalety	Wady
Obrót gotówkowy	– możliwość płacenia wszędzie, nawet w mniejszych punktach handlowych, taksówkach, – łatwiejsza kontrola wydatkowanych środków, – czerpanie przyjemności fizycznego kontaktu z gotówką, – często krótszy czas realizacji płatności niż kartą płatniczą, – brak konieczności pamiętania kodu PIN	– ryzyko utraty całej zawartości portfela w przypadku jego kradzieży, – problemy z wydaniem reszty, – możliwość otrzymania sfalszowanych pieniędzy
Obrót bezgotówkowy	– wygodna i łatwa forma dokonywania płatności, umożliwiającą dokonanie płatności o każdej dowolnej porze – gwarantuje oszczędność czasu, – pozwala na pozyskanie dodatkowego finansowania w formie limitów i kart kredytowych, – zapewnia dodatkowy dochód odsetkowy z utrzymywania środków na rachunku bankowym, – gwarancja terminowości otrzymania zapłaty w przypadku polecenia zapłaty, – umożliwia minimalizację kosztów w stosunku do opłat na pocztę, – zapewnione bezpieczeństwo obrotu bezgotówkowego, – możliwość zablokowania konta w momencie kradzieży karty, – brak konieczności posiadania znacznych środków pieniężnych	– trudności w zapłacie we wszystkich miejscach, – utrudniona kontrola wydatkowanych środków, – łatwość nadmiernego zadłużania się, – obawa przed rozwojem technik skimmingu, – opodatkowanie nadwyżek środków w postaci podatku Belki

Źródło: oprac. własne na podstawie: *Obrót bezgotówkowy – zalety i korzyści wynikające z jego upowszechnienia*, NBP, Warszawa 2008 (listopad); D. Maison, *Analiza barier dotyczących korzystania z obrotu bezgotówkowego oraz wskazanie działań ograniczających te bariery...*, s. 14–16.

Wymienione pozycje można sklasyfikować na trzy podstawowe kategorie: obejmujące przyczyny społeczne, wynikające ze zmian demograficznych (starzenie się) oraz powody leżące po stronie podaży i popytu. Po stronie podaży – banki często odmawiają pełnego dostępu do wszystkich produktów bankowych pewnym grupom osób, np. z negatywną historią kredytową, niestabilnym zatrudnieniem lub tym, które uzyskały negatywny scoring. Pewne trudności z otwarciem

rachunku mają także imigranci. Po stronie popytu należy wskazać na odmowę korzystania z produktów bankowych przez społeczeństwo ze względu na psychologiczne i kulturowe powody.

4. TRADYCYJNE I INNOWACYJNE DZIAŁANIA BANKÓW MAJĄCE NA CELU PODNIESIENIE POZIOMU UBANKOWIENIA W POLSCE

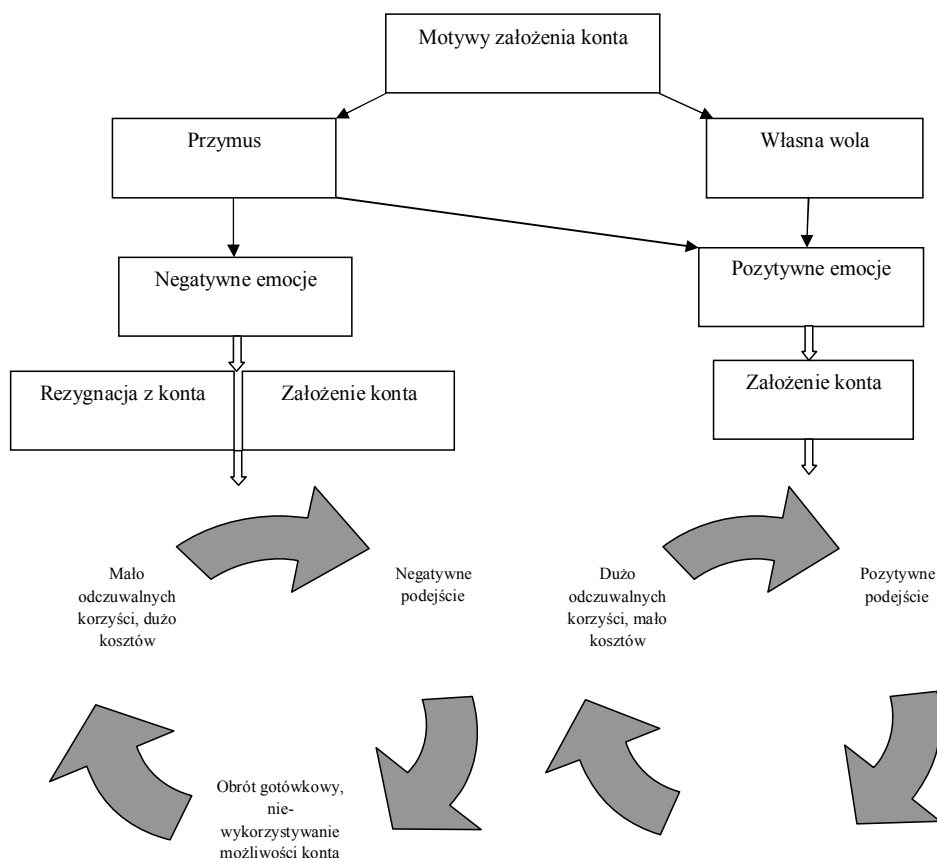
Na bazie zidentyfikowanych barier oraz uświadomionych zalet i wad korzystania z produktów bankowych można dokonać analizy podejmowanych działań, zmierzających do podniesienia poziomu ubankowienia. Wstępnie można uznać, iż na pewno wśród czynników, które powinny przyczynić się do zastąpienia gotówki obrotem bezgotówkowym można wskazać na:

- rozwój infrastruktury instytucji płatniczych i bankowych,
- zwiększającą się liczbę osób korzystających z Internetu,
- rozwój handlu elektronicznego,
- obniżanie kosztów transakcji dokonywanych w formie bezgotówkowej,
- rozwój i upowszechnienie produktów zaawansowanych technologicznie (płatności bezstykowe, mobile banking, PayByNet lub usługa elektronicznej prezentacji i płatności rachunków – Electronic Bill Presentment and Payment, EBPP),
- rozwój technologii wykorzystywanej przy uwierzytelnianiu transakcji (w tym biometrycznych),
- zaostrzenie regulacji prawnych co do kwot płatności dokonywanych bezgotówkowo,
- wzrost zamożności państwa mierzony PKB per capita,
- wzrost poziomu zaufania do sektora bankowego, w tym do płatności bezgotówkowych,
- aspekty socjologiczne, psychologiczne i behawioralne (dążenie do wygody, zmniejszanie przywiązania do gotówki, dążenie do optymalizacji czasu i kosztów dokonywanych transakcji).

Część z wymienionych działań leży po stronie banków, reszta wymaga zaangażowania instytucji rządowych, banku centralnego, a nawet instytucji międzynarodowych. Ułatwieniu sprecyzowania działań, jakie powinny być podejmowane, może posłużyć mechanizm intensyfikacji obrotu bezgotówkowego przedstawiony na schemacie 1.

W przypadku poszczególnych grup społecznych inne były determinanty składające do założenia rachunku bankowego. Część z osób zrobiła to dobrowolnie, będąc przekonanym o korzyściach, jakie daje posiadanie konta, natomiast część – z przymusu. Przymus założenia rachunku mógł wynikać w przypadku osób młodych ze zmiany sytuacji życiowej polegającej np. na wyjechaniu na studia, w przypadku zaś osób w średnim wieku z wymogów w pracy dotyczących

przelewania wynagrodzenia. W przypadku emerytów i rencistów, kiedy ustał stosunek pracy, część z nich zrezygnowała z konta z powodu przekonania, iż posiadanie rachunku generuje stosunkowo wysokie koszty i nie oferuje korzyści.

Schemat 1. Mechanizm intensyfikacji obrotu bezgotówkowego

Źródło: D. Maison, *Analiza barier dotyczących korzystania z obrotu bezgotówkowego oraz wskazanie działań ograniczających te bariery...*, s. 18.

Osoby zmuszone do założenia konta są częściej negatywnie nastawione do ubankowienia, przez co nie korzystają z możliwości, jakie daje konto i trudno jest im przekonać się do nowych rozwiązań. Natomiast osoby, które, zakładając konto w banku, zrobiły to dobrowolnie lub na początku korzystania, odczuły korzyści wynikające z ubankowienia są pozytywnie nastawione, chętniej i szybciej wchodzi na wyższe poziomy ubankowienia, przez co trudniej jest im zrezygnować z konta i powrócić do systemu gotówkowego.

Ze względu na tak duże znaczenie motywów, jakie skłaniają do założenia rachunku bankowego i nawiązania kontaktu z bankiem, niezbędnym jest zapewnienie atrakcyjnej i innowacyjnej oferty bankowej oraz odpowiedniej edukacji finansowej, mającej na celu upowszechnianie wiedzy oraz wykształcenie pozytywnych nawyków wśród obywateli.

Dotychczas przeprowadzone w Polsce badania w latach 2004–2005 w ramach projektu Microfinance Opportunities „Edukacja finansowa dla osób o niskich dochodach” pokazały, że polskie społeczeństwo posiada niewielką wiedzę finansową. Niezbędnym jest zatem podniesienie świadomości finansowej poprzez zakrojoną na szerszą skalę działalność edukacyjną.

W Polsce podejmowane były już od kilku lat inicjatywy mające na celu bezpośrednio promowanie korzystania z konta bankowego poprzez oferowanie korzystnego oprocentowania konta oszczędnościowego, braku opłat albo ich niewielkiej wysokości w przypadku rachunku oszczędnościowo-rozliczeniowego. Jako przykład inicjatywy promującej ideę korzystania z konta bankowego można postrzegać projekt „Bank dostępny”, współrealizowany przez Narodowy Bank Polski i Stowarzyszenie „Otwarte Drzwi” we współpracy ze Związkiem Banków Polskich. Celem konkursu było nagrodzenie banków, które podejmują działania skierowane do osób niepełnosprawnych i seniorów, dostosowują swoje produkty i procedury obsługi klientów do ich potrzeb, a także starają się usuwać bariery architektoniczne i techniczne²³.

Pewne elementy edukacyjne, mające na celu wykształcenie umiejętności zarządzania finansami, a w konsekwencji podniesienie poziomu ubankowienia, można zauważyć w ramach następujących inicjatyw:

- edukacji młodzieży w zakresie przedmiotu „Podstawy przedsiębiorczości” oraz programu „Ekonomia na co dzień”,
- akcji „Dziś oszczędzam w SKO – jutro w PKO”²⁴,
- programu „Zaplanuj swoją przyszłość,” prowadzony przez Centrum Mikrofinansowe (MFC)²⁵,
- porozumienia podpisanego przez uczelnie ze Związkiem Banków Polskich, Biurem Informacji Kredytowej S.A., InfoMonitorem Biurem Informacji Gospodarczej S.A., Krajową Izbą Rozliczeniową S.A. w celu pogłębienia wiedzy studentów z zakresu praktycznego wykorzystania informacji gospodarczych oraz elektronicznych systemów płatności i rozliczeń bezgotówkowych w nowoczesnym biznesie,

²³ Konkurs „Bank dostępny” – wyniki, http://www.nbp.pl/home.aspx?f=aktualnosci/wiadomosci_2004/bankdostepny_wyniki.html, stan na 20.12.2011.

²⁴ <http://media.pkobp.pl/pr/174977/pko-bank-polski-nagrodzil-laureatow-konkursu-dzis-oszczedzam-w-sko-jutro-w-pko>, data dostępu 20.12.2011.

²⁵ Program *Zaplanuj Swoją Przyszłość*, http://www.faow.ecms.pl/files/index.php?id_plik=1566, data dostępu 20.12.2011.

- funkcjonowania portalu edukacji ekonomicznej Narodowego Banku Polskiego²⁶,

- ogólnopolskiego programu „Bankowość * Finanse * Samorząd – Wiedza on-line” organizowanego przez Związek Banków Polskich i Wydawnictwo Centrum Prawa Bankowego i Informacji we współpracy z Ministerstwem Nauki i Szkolnictwa Wyższego, Komisją Nadzoru Finansowego oraz Narodowym Bankiem Polskim, zapewniającego studentom oraz nauczycielom akademickim bezpłatny dostęp do elektronicznych wersji uznanych czasopism fachowych,

- szeregu programów dotyczących funkcjonowania banków czy giełdy, np.: „Banki w akcji” – realizowany przez Fundację Młodzieżowej Przedsiębiorczości²⁷, „Moje finanse – Z klasy do kasy”, gdzie realizatorem jest Narodowy Bank Polski oraz Fundacja Bankowa im. Kronenberga i Gazeta Wyborcza, „Akademia Rodzinnych Finansów”, prowadzona przez Provident²⁸, Szkolna Internetowa Gra Giełdowa, której patronuje Giełda Papierów Wartościowych, a organizatorem jest Fundacja Edukacji Rynku Kapitałowego,

- realizowanych przez KNF seminariów dla nauczycieli przedsiębiorczości oraz promowaniu przez KNF akcji „Tydzień oszczędzania” i „Światowy dzień oszczędzania”.

Z inicjatywy ZBP powołana została w 2007 r. Koalicja na Rzecz Obrotu Bezgotówkowego i Mikropłatności. Została ona utworzona w celu promocji rozwoju i upowszechnienia elektronicznych instrumentów płatniczych oraz przyspieszenia elektronizacji gospodarki. Działania Koalicji obejmują opracowanie zmian w przepisach prawa oraz zaprojektowanie nowych przepisów, mających na celu usunięcie barier prawnych i umożliwienie w jak największym stopniu dokonywania i akceptowania płatności w formie bezgotówkowej, zmierzając tym samym do stopniowego eliminowania z obrotu gotówki na rzecz instrumentów bezgotówkowych lub przynajmniej równoprawnego traktowania płatności gotówką i płatności z użyciem środków pieniężnych na rachunku bankowym²⁹.

Aktualnie prace NBP w ramach rządowego Programu rozwoju obrotu bezgotówkowego w Polsce na lata 2010–2013³⁰ koncentrują się na promowaniu działań na rzecz zwiększenia wykorzystywania rachunków bankowych i bezgotówkowych instrumentów płatniczych oraz zmniejszenia kosztów bezgotówkowych usług płatniczych. NBP podejmuje też inicjatywy w zakresie pogłębienia wiedzy

²⁶ <http://www.nbportal.pl/pl/np>, data dostępu 20.12.2011.

²⁷ <http://banki-w-akcji.junior.org.pl/pl>, data dostępu 20.12.2011.

²⁸ <http://www.arf.edu.pl/>, data dostępu 20.12.2011.

²⁹ Por.: K. Pietraszkiewicz, *Koalicja na rzecz obrotu bezgotówkowego i mikropłatności. Spotkanie inauguracyjne 11 kwietnia 2007 r.*, <http://www.zbp.pl/photo/alprez/pliki/3.1.2.1.4-ki-erunki-dzialania-koalicji.pdf>, data dostępu 20.12.2011.

³⁰ Szerzej: *Program rozwoju obrotu bezgotówkowego w Polsce na lata 2010–2013*, http://www.mf.gov.pl/_files/_bip/bip_projekty_aktow_prawnych/fi/program_20100505.pdf, data dostępu 20.12.2011.

o obrocie bezgotówkowym, zwiększenia zaufania do usług bankowych, a także udzielania wsparcia realizacji krajowych i międzynarodowych programów oraz projektów promujących obrót bezgotówkowy³¹.

Poza prowadzonymi akcjami edukacyjno-promocyjnymi warto wskazać na bezpośrednie działania, podejmowane przez niektóre banki, kierowane głównie w stronę osób starszych, pobierających świadczenia emerytalne za pośrednictwem Poczty Polskiej. Znaczną aktywnością na tym polu ubankowienia wykazuje się Bank Pocztowy S.A., którego grupą docelową są m.in. osoby zamieszkujące miasta poniżej 50 tys. mieszkańców, jak również nestorzy. Z myślą o nich Bank Pocztowy oferuje specjalnie dostosowane produkty bankowe w formie bezpłatnych kont osobistych (Pocztowe Konto Standard i Pocztowe Konto Nestor), które są dostarczane poprzez rozbudowaną sieć sprzedaży³².

Skuteczną strategią pozyskiwania nowych klientów spośród osób nieubankowionych wykazał się też Alior Bank S.A., promując akcją „Płacenie rachunków w oddziałach,” w której zaprosił klientów do swoich placówek, by opłacali gotówką rachunki za prąd, czynsz, gaz i telefon. W efekcie akcji promocyjnej, zgodnie z podanymi przez bank danymi, dziennie nowe konta otwiera w tym banku 3000–4000 klientów i około 10 milionów złotych uruchamianych jest codziennie w formie szybkich pożyczek³³. W tych działaniach Alior Bank S.A. zyskał już naśladowców – podobną propozycję do swojej oferty wprowadził Bank BGŻ S.A.

Efektywnym działaniem mogłoby być obligatoryjne nakazanie dokonywania wszystkich transferów rządowych w formie elektronicznej. Na tym polu została podjęta pod koniec 2010 r. przez ZUS inicjatywa polegająca na wdrożeniu programu pilotażowego, w ramach którego Bank Pocztowy S.A. oraz Bank Handlowy we współpracy z ZUS przygotowały specjalną ofertę skierowaną do seniorów z Trójmiasta i Łodzi. Oferowany w ramach programu rachunek bankowy dla emeryta/rencisty różni się od zwykłego rachunku bankowego tym, że jest darmowy i nie oferuje możliwości obsługi rachunku przez Internet ani przez telefon. Zaletą rachunku jest swobodny dostęp emeryta/rencisty do pieniędzy. Wypłata środków możliwa jest za pomocą karty bankomatowej lub w każdym oddziale banku prowadzącego rachunek za darmo, zaś wpływy mogą pochodzić ze wszystkich źródeł, nie tylko z ZUS³⁴.

³¹ *Plan działalności Narodowego Banku Polskiego na lata 2010–2012*, www.nbp.pl/publikacje/plan_dzialalnosci/plan_2010_2012.pdf, s. 11–12, data dostępu 20.12.2011. Por.: A. Tochmański, *Plany działania Koalicji na Rzecz Obrotu Bezgotówkowego i Mikropłatności w 2010 r.*, http://www.zbp.pl/photo/koalicja/vi_plenary/Program_na_2010_rok_prezentacja_Koalicja_7.pdf, data dostępu 20.12.2011.

³² *Pocztowe Konto Nestor – darmowe konto dla seniorów w Banku Pocztowym*, <http://www.pocztowy.pl/indywidualni/konta/nestor/>, data dostępu 21.12.2011.

³³ *Oplacaj rachunki za darmo w placówkach Alior Banku!*, http://www.aliorbank.pl/pl/o_banku/centrum_informacyjne/aktualnosci/wiadomosc?newsId=572, *Oplacaj-rachunki-za-darmo-w-placowkach-Alior-Banku*, data dostępu 21.12.2011.

³⁴ U podstaw programu leżą przede wszystkim oszczędności wynikające ze zmiany sposobu dostarczania rent i emerytur. Szacuje się, że na 7,5 mln emerytów i rencistów prawie połowa (46%)

Szansą na podniesienie poziomu ubankowienia może być rozwój handlu elektronicznego. Zgodnie z europejskimi szacunkami znacząco wzrosła wartość zakupów dokonywanych przez Internet na przestrzeni 2006–2009 r. z 27% do 38%. Wzrost ten w dużym stopniu determinowany był modą i wygodą, ale także zwiększeniem liczby osób posiadających stały dostęp do Internetu w domu. Dokonywanie zakupów przez Internet stwarza szansę na zwiększenie poziomu ubankowienia nie tylko poprzez zwiększenie ilości i częstotliwości płatności dokonywanych w formie elektronicznej, ale uświadomienie korzyści, jakie daje korzystanie z Internetu, w tym z bankowości elektronicznej³⁵.

Idąc w tym kierunku, możliwości podniesienia poziomu ubankowienia społeczeństwa można upatrywać w dalszym rozwoju infrastruktury bankowej oraz wyszukiwaniu i wdrażaniu nowych produktów bankowych, które byłyby lepiej dostosowane do potrzeb osób nieubankowionych. Powinny one powstawać we współpracy z organizacjami non-profit i władzami lokalnymi w celu ograniczenia kosztów i barier w korzystaniu z nich. Jednym z nowoczesnych rozwiązań wpływających na podniesienie poziomu korzystania z usług bankowych mógłby być np. rozwój mobilnych płatności dokonywanych przez telefon.

5. PODSUMOWANIE

Poziom ubankowienia w Polsce mierzony w sposób tradycyjny i nowoczesny jest na porównywalnym poziomie do krajów Europy Środkowo-Wschodniej, lecz pozostaje na niższym poziomie niż średnia krajów UE. Na bazie dostępnych analiz, raportów i statystyk można wnioskować o istnieniu dużego potencjału wzrostu poziomu ubankowienia w polskim społeczeństwie.

Ze względu na szeroko omawiane w literaturze przedmiotu i wspomniane w artykule korzyści wynikające z ograniczania zjawiska wykluczenia finansowego i wykluczenia bankowego zarówno dla gospodarki, jak i bezpośrednio dla gospodarstw domowych koniecznym była identyfikacja barier w korzystaniu z usług bankowych w celu wyselekcjonowania działań, jakie powinny być podejmowane w ich przewyciężaniu. Jedną z grup podmiotów bezpośrednio zaangażowanych i zainteresowanych podnoszeniem poziomu ubankowienia jest sektor

ciągłe korzysta z dostarczania pieniędzy do domu za pośrednictwem listonosza. Roczne koszty ZUS to prawie 300 mln zł. Dla porównania: wypłata emerytur i rent przez banki kosztuje tylko ok. 30 mln zł. W przypadku KRUS gotówką wypłacane jest aż trzy czwarte świadczeń. Efektywność podjętych działań niestety nie jest zbyt wysoka, gdyż na założenie konta wśród 50 tys. osób zdecydowało się tylko niewiele ponad jeden tysiąc osób. *Bankier zastąpi listonosza? Emerytura na konto*, <http://www.bankier.pl/wiadomosc/Bankier-zastapi-listonosza-Emerytura-na-konto-2223099.html>, data dostępu 21.12.2011.

³⁵ Szerzej: *Consumer attitudes towards cross-border trade and consumer protection. Analytical report*, The Gallup Organization, 2011 (March).

bankowy. W jego ramach, głównie przez instytucje tworzące infrastrukturę, takie jak NBP, ZBP, KNF oraz niektóre banki, podejmowane są na szeroką skalę działania edukacyjno-promocyjne, mające na celu zapoznanie potencjalnych klientów z korzyściami wynikającymi z posiadania rachunku bankowego i wzmocnienie motywacji do korzystania z niego oraz z bardziej zaawansowanych produktów bankowych.

Dalsza poprawa poziomu ubankowienia wymaga intensyfikacji dotychczas podejmowanych działań oraz wdrażania nowych. Powinny one być nakierowane na zapewnienie dostępu do darmowych lub z niskimi opłatami rachunków bankowych, dedykowanych osobom o niskich dochodach, a także na rozwój infrastruktury i technologii pozwalającej na powstanie nowych produktów, które mogłyby spełnić oczekiwania osób dotychczas „nieubankowionych”.

LITERATURA

- Anderloni L. and Carluccio E., *Access to Bank Accounts and Payment Services*, [w:] L. Anderloni, E. Carluccio and M. Braga, *New Frontiers in Banking Services: Emerging Needs and Tailored Products for Untapped Markets*, Springer, Berlin 2006.
- Bankier zastąpi listonosza? Emerytura na konto, <http://www.bankier.pl/wiadomosc/Bankier-zastapi-listonosza-Emerytura-na-konto-2223099.html>, data dostępu 21.12.2011.
- Beck T., Demirgüç-Kunt A. and Levine R., *Finance, inequality and the poor*, „Journal of Economic Growth” 2007, 12.
- Bruhn M., Love I., *Grassroots Banking: The Effect of Opening Banco Azteca on Economic Activity in Mexico*, World Bank, 2009, <http://siteresources.worldbank.org/INTFR/Resources/BruhnandLove2009.pdf> Bruhn and Love, data dostępu 20.12.2011.
- Activity in Mexico*, World Bank, 2009, <http://siteresources.worldbank.org/INTFR/Resources/BruhnandLove2009.pdf> Bruhn and Love, data dostępu 20.12.2011.
- Carbo S., Gardner E. and Molyneux P., *Financial Exclusion*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2005.
- Collins D., Murdoch J., Rutherford S. and Ruthven O., *Portfolios of the Poor: How the World's Poor Live on \$2 a Day*, Princeton University Press, 2009.
- Consumer attitudes towards cross-border trade and consumer protection. Analytical report*, The Gallup Organization, 2011 (March).
- Consumers' views on switching service providers. Analytical Report, Flash Eurobarometer 243*, The Gallup Organization, European Commission, 2009 (January).
- Devlin J.F., *A detailed study of financial exclusion in the United Kingdom*, „Journal of Consumer Policy” 2005, No. 28.
- Dyrektywa 2007/64/WE Parlamentu Europejskiego i Rady Europy z dnia 13 listopada 2007 r. w sprawie usług płatniczych w ramach rynku wewnętrznego zmieniająca dyrektywy 97/7/WE, 2002/65/WE, 2005/60/WE i 2006/48/WE i uchylająca dyrektywę 97/5/WE, Dz. Urz. UE L 319/1, 5.12.2007.
- Eurobarometer 60.2*
- Eurobarometer 2003.5*
- FDIC National Survey of Unbanked and Underbanked Households*, 2009 (December).
- Financial Inclusion: Credit, Savings, Advice & Insurance*, House of Commons Treasury Committee: 12th Report of the Session 2005/06, Vol. 1: HC 848-1, London 2006.

- Financial services provision and prevention of financial exclusion*, European Commission, Manuscript completed in 2008 (March).
- Gdzie Polacy najchętniej opłacają rachunki? Stan obecny i kierunki rozwoju raport z badań, Urząd Ochrony Konsumentów i Konkurencji, Warszawa 2008.
- Honohan P., *Financial Development, Growth and Poverty: How Close are the Links?*, [w:] Ch. Goodhart (red.), *Financial Development and Economic Growth: Explaining the Links*, Palgrave, Macmillan, London 2004.
- Honohan P., Beck T., *Making Finance Work for Africa*, DC: World Bank, Washington 2007.
- Inoue T., Hamori S., *How Has Financial Deepening Affected Poverty Reduction in India? Empirical Analysis Using State-Level Panel Data*, Institute of Developing Economies Discussion Paper 2010, No. 249.
- <http://banki-w-akcji.junior.org.pl/pl>, data dostępu 20.12.2011.
- <http://media.pkobp.pl/pr/174977/pko-bank-polski-nagrodzil-laureatow-konkursu-dzis-oszczedzam-w-sko-jutro-w-pko>, data dostępu 20.12.2011.
- <http://www.arf.edu.pl/>, data dostępu 20.12.2011.
- <http://www.nbportal.pl/pl/np>, data dostępu 20.12.2011.
- http://www.nbp.pl/home.aspx?f=aktualnosci/wiadomosci_2004/bankdostepny_wyniki.html, data dostępu 20.12.2011.
- Konkurs „Bank dostępny” – wyniki, http://www.nbp.pl/home.aspx?f=aktualnosci/wiadomosci_2004/bankdostepny_wyniki.html, stan na 20.12.2011.
- Iwanicz-Drozdowska M., Nowak A.K., Lewandowski A., *Preferencje polskich gospodarstw domowych w zakresie korzystania z usług finansowych. Wyniki badania ankietowego, „Bank i Kredyt”*, 2008 (październik).
- Kempson E., Atkinson A., Pilley O., *Policy Level Response to Financial Exclusion in Developed economies: Lessons for Developing Countries*, The Personal Finance Research Centre, University of Bristol, Report Commissioned by Financial Sector Team, Policy Division, Department for International Development, 2004.
- Kempson E., Crame M., Finney A., *Financial services provision and prevention of financial exclusion*, Eurobarometer report, 2007 (August).
- Kempson E., Whyley C., *Kept Out or Opted Out? Understanding and Combating Financial Exclusion*, Policy Press, Bristol 1999.
- King R. and Levine R., *Finance and growth: Schumpeter might be right*, Quarterly Journal of Economics 1993, 108(3), *Konsumenci na rynku usług bankowych*, Raport dla Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów, Warszawa 2009 (lipiec).
- Levine R., *Finance and Growth*, [w:] P. Aghion and S.N. Durlauf, *Handbook of Economic Growth*, Vol. 1A, Elsevier, North Holland 2005.
- Levine R., *Finance and Growth: Theory and Evidence*, NBER Working Paper 2004, 10766.
- Levine R., *Financial Development and Economic Growth: Views and Agenda*, „Journal of Economic Literature” 1997, Vol. 35, No. 2.
- Levine R., Loayza N. and Beck T., *Financial Intermediation and Growth: Causality and Causes*, „Journal of Monetary Economics” 2000, 46.
- Leyshon A., Thrift N., *Geographies of financial exclusion: financial abandonment in Britain and the United States*, Transactions, Institute of British Geographers, New Series 1995, 20 (3), s. 312–341.
- Maison D., *Analiza barier dotyczących korzystania z obrotu bezgotówkowego oraz wskazanie działań ograniczających te bariery. Badanie jakościowe*, Warszawa 2010 (wrzesień).
- MoneyTrack 2010. *Postawy Polaków wobec pieniędzy oraz instytucji i instrumentów finansowych*, Warszawa 2010 (11 marzec).

- Obrót bezgotówkowy – zalety i korzyści wynikające z jego upowszechnienia*, NBP, Warszawa 2008 (listopad).
- Ocena funkcjonowania polskiego systemu płatniczego w II półroczu 2010 roku*, NBP, Warszawa 2011 (marzec).
- Odhiambo N.M., *Financial Deepening and Poverty Reduction in Zambia: An Empirical Investigation*, „International Journal of Social Economics”, Vol. 3, No. 1, 2010.
- Oplacaj rachunki za darmo w placówkach Alior Banku!*, http://www.aliorbank.pl/pl/o_banku/centrum_informacyjne/aktualnosci/wiadomosc?newsId=572, Oplacaj-rachunki-za-darmo-w-placowkach-Alior-Banku, data dostępu 21.12.2011.
- Payment Statistics*, ECB, Data as of 28 October 2011.
- Pietraszkiewicz K., *Koalicja na rzecz obrotu bezgotówkowego i mikropłatności. Spotkanie inauguracyjne 11 kwietnia 2007 r.*, <http://www.zbp.pl/photo/alprez/pliki/3.1.2.1.4-kierunki-dzialania-koalicji.pdf>, data dostępu 20.12.2011.
- Plan działalności Narodowego Banku Polskiego na lata 2010–2012*, [www.nbp.pl/publikacje/ plan_dzialalnosci/plan_2010_2012.pdf](http://www.nbp.pl/publikacje/plan_dzialalnosci/plan_2010_2012.pdf), data dostępu 20.12.2011.
- Pocztowe Konto Nestor – darmowe konto dla seniorów w Banku Pocztowym*, <http://www.pocztowy.pl/indywidualni/konta/nestor/>, data dostępu 21.12.2011.
- Porównanie wybranych elementów polskiego systemu płatniczego z systemami innych krajów Unii Europejskiej za 2009 rok*, NBP, Warszawa 2011 (styczeń).
- Porównanie wyników badań ubankowienia Polaków przeprowadzonych przez NBP w 2006 i 2009 r.*, NBP, Warszawa 2009 (grudzień).
- Program rozwoju obrotu bezgotówkowego w Polsce na lata 2010–2013*, http://www.mf.gov.pl/_files/_bip/bip_projekty_aktow_prawnych/fi/program_20100505.pdf, data dostępu 20.12.2011.
- Program Zaplanuj Swoją Przyszłość*, http://www.faow.ecms.pl/files/index.php?id_plik=1566, data dostępu 20.12.2011.
- Rajan R., Zingales L., *The Great Reversals: The Politics of Financial Development in the 20th Century*, „Journal of Financial Economics” 2003, 69.
- Sinclair S., *Financial Exclusion: A Introductory Survey*, Heriot Watt University Centre for Research into Socially Inclusive Services, Edinburgh 2001.
- Stein P., Randhawa B., Bilandzic N., *Toward Universal Access: Addressing the Global Challenge of Financial Inclusion*, IFC, World Bank, 2011.
- Tochmański A., *Plany działania Koalicji na Rzecz Obrotu Bezgotówkowego i Mikropłatności w 2010 r.*, http://www.zbp.pl/photo/koalicja/vi_plenary/Program_na_2010_rok_prezentacja_Koalicja_7.pdf, data dostępu 20.12.2011.
- Zarządzanie domowymi finansami a korzystanie z kredytów i pożyczek – raport z badań*, Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów, Warszawa 2008.

Iwa Kuchciak

INNOVATIVE CONCEPTS OF UNBANKED SOCIETY

The access to banking is seen as a universal need in most developed and cashless societies. The aim of this article is to present comprehensive data on the number of unbanked and underbanked households in Poland and UE countries. The main purpose of this analysis was to find out the barriers of using banking account among the society and try to compare actions undertaken in Poland by the banking sector as the main fundament of the prevention of banking and financial exclusion.